

Ivor Altaras Penda
prof. sociologije i filozofije
poslijediplomski studij "Hrvatska i Europa" na FPZ- u
ivor.altaras@zg.htnet.hr

UDK 130.2(4):316.732
316.732:130.2(4)
316.75
Izvorni znanstveni rad

Revija za sociologiju, Vol XXXVI. (2005) No 1-2:55-62

"IDENTITET KAO OSOBNO PITANJE"

Sažetak

Identitet je ponovno aktualizirano pitanje, u globalizirajućem društvu u kojem vladaju globalizirani odnosi. Promjenom šire društvene paradigme iz korijena se mijenja identifikacija vlastitog identiteta te posljedično nastaje kriza poimanja pripadnosti kao bitne odrednice identiteta. Razrješenje, smatram, moguće je tražiti u samorazumijevanju vlastite osobnosti, svog mišljenja i djelovanja, koje se realizira u društvenoj stvarnosti, a koju ovo samorazumijevanje ujedno na ključni način kreira. U protivnom, društvena identifikacija pojedinca s bilo kojom grupacijom (spolnom, vjerskom, kulturnom, klasnom, profesionalnom, nacionalnom ili nadnacionalnom i dr.) postaje temeljnim interesom različitih ideologija. Konstrukcija identiteta kao subjektivne kategorije omogućuje nam razumijevanje društvenog konteksta u kojem subjekt živi, a razvoj cjeline temelji se na akterovoj slobodnoj svijesti i volji. Ulogu društvenog utjecaja na stvaranje identiteta vidim u osiguravanju uvjeta za njegovu realizaciju i pružanju podrške svima, kako bi u konačnici razvili i ostvarili sve svoje potencijale. Individualni a potom i društveni napredak postaje tako prirodnom posljedicom temeljne slobode traženja i mogućeg pronalaženja odgovora na pitanje koje je sadržano u samom pojmu identiteta – tko smo; da li se i ako da, po čemu to razlikujemo od drugih. Znanost, ako i ne daje odgovore na ova pitanja, funkcionalno sudjeluje u pokušaju njihovih razrješenja.

Ključne riječi: Europska Unija, identitet, identifikacija, individua, razvoj

Europski identitet

Što vrijeme više prolazi međuodnos Hrvatske i Europske Unije postaje interesantan, ne samo u dnevno-političkom kontekstu, kao pitanje na kojem se dobivaju ili gube politički bodovi i poneki glas, već to postaje izazovna znanstvena tema koja uključuje i politiku i gospodarstvo, kulturu i obrazovanje, poduzetništvo i pravo i sva druga područja čovjekovog djelovanja. Jednom riječju zadire u sve pore društvenog života. O Europskoj Uniji, njezinom nastajanju i razvoju, institucijama i novom zakonskom okviru kojeg postavlja, sada već i u Hrvatskoj postoji obilje literature. Informacije, za one koji ih traže, ne nedostaju. Ipak, iako se govori o tome kako postoji nacionalni konsenzus oko stava za ulazak Hrvatske u EU, stvarno poznavanje EU kao institucije još je uvijek rezervirano za stručnjake i osobe koje se profesionalno bave ovom tematikom.

U ovom svom radu stavio bih naglasak na predmet koji mi se čini temeljnim za razumijevanje i Hrvatske pozicije prema EU i odnosa EU prema postojećem ili novostvorenom ili samo željenome europskom identitetu.

Budućnost EU je još sasvim otvorena i, iako postoji pisani prijedlog Ustava EU koji je predložila Konvencija o budućnosti Europe – tijelo koje je bilo zaduženo za izradu nacrtu Ustava za Europu (Draft Treaty Establishing a Constitution For Europe) – a koji je upravo sada na usvajanju u zemljama članicama, upitno je na koji će se način realizirati život ljudi koji već jesu ili će tek postati djelom obitelji europskih naroda. Sigurno je da je EU višenacionalna i nadnacionalna integracija, a Hrvatska kroz svoju povijest ima višestoljetno iskustvo života i suživota u višenacionalnim državama (Habsburška Monarhija, Kraljevina SHS, Jugoslavija). Očekivanja su u danim okolnostima od novih državno-pravnih veza bila velika, a danas znamo u kojoj mjeri su se ona i ostvarila. To je možda naša komparativna prednost pred drugima.

U literaturi se mogu naći različita stajališta o tome kako bi mogla izgledati budućnost europskog prostora.

Glavnina tih stajališta mogla bi se svesti na tri osnovna modela ujedinjene Europe:

- a) budućnost Europe kao povijesno sjedinjenih naroda,
- b) Europa kao talionica (Melting Europe) i
- c) Regionalno-etnički strukturirana Europa (Maurič, 1994.)

U najstrožem smislu riječi Europa budućnosti može biti Europa nacija ili je pred nama proces stvaranja nove nacije s jednim jedinstvenim identitetom – biti Europljanin.

Europski identitet se još uvijek traži. On, za sada, ne postoji kao definirani skup vrijednosti i stavova koji bi bili zajednički žiteljima starog kontinenta, već je to konstrukcija čija je izgradnja dugotrajna. Tri glavna obilježja koja bi mogla biti odrednice identiteta: zajednički jezik, zajednička kultura i duhovna posebnost (Kale, 1999.), Europa kao cjelina još uvijek nema. Ipak, najviše se postiglo u stvaranju zajedničkih političkih i pravnih institucija, čije konstituiranje nije primarno proizašao iz želje za stvaranjem zajedničkog europskoga identiteta, već je to posljedica nužnosti pravnog uređivanja; primjerice zajedničkog tržišta u kojem se dokidaju unutarnje barijere i uređuju pravila ponašanja u novim tržišnim okolnostima. One, dakako, mogu biti podloga za stvaranje pretpostavki za poimanje zajedničkog identiteta, međutim, tek u daljnjoj budućnosti, i bilo bi sasvim nerealno očekivati da će se identitet graditi samo na postojanju zajedničkih institucija (Europski Ustav, Europski sud pravde, Europska komisija, Europski parlament i dr.) Primjećujem, nažalost, da je trend upravo takav, da kada se govori o Europi uglavnom se razmatraju institucionalna rješenja, a vrlo se malo, ako uopće, raspravlja o europskom identitetu – temi koja može odrediti budućnost same Europske Unije. Zašto je tomu tako? Zato što je Europska Unija, ipak, prvenstveno integracijska tvorevina različitih interesa, za koji je prepoznato da im je bolje ako djeluju zajedno. Međutim, interesi se vrlo brzo mijenjaju, čak prelaze u svoju suprotnost, čemu nas često uči povijest, te je lako zamisliti takvu političku ili gospodarsku konstelaciju prilika u kojim europske nacionalne države ne bi više bile direktno okrenute jedna prema drugoj. Tada bi se Europa mogla naći u ozbiljnim poteškoćama, jer ne bi postojali integrativni faktori, od kojih je jedan od najvažnijih upravo zajednički identitet. Da je to realna opasnost, bilo je vidljivo u nedavnim, potpuno različitim shvaćanjima pojedinih država članica o tome kakav bi stav trebalo zauzeti i kakvu bi ulogu Europska Unija trebala imati u ratu u Iraku, što je vrlo lako moglo paralizirati proces odlučivanja u Uniji. Čini se već pravilom da se Europska Unija ne snalazi u kriznim situacijama. Primjerice, nije se mogla postići niti odluka o zajedničkom djelovanju na prostoru bivše Jugoslavije, kada se trebalo i moglo spriječiti krvoproliće. Usprkos tome, sadašnja povijesna situacija jest naklonjena stvaranju europskoga identiteta puno više nego što je to bilo prije 50-tak godina kada je Europom bjesnio rat. Ne znamo koliko će to povoljno vrijeme trajati i trebalo bi ga iskoristiti. Nacionalni identitet se izgrađuje, često, stoljećima (Korunić, 2002.), a Europske Zajednice postoje od sredine prošlog stoljeća (Europska zajednica za ugljen i čelik od 1951., a Europska ekonomska zajednica i Europska zajednica za atomsku energiju od 1957.). Europska Unija je nastala u Maastrichtu 1993. godine i to Ugovorom o Europskoj Uniji, što je za stvaranje zajedničkog identiteta, po

dosadašnjem iskustvu, doista malo vremena. Još uvijek je običaj da građani Europske Unije u stranim zemljama na pitanje od kuda dolaze odgovore da su iz neke od nacionalnih država (Velike Britanije, Francuske, Njemačke, Italije, i dr.), a tek potom se, možda, izjašnjavaju kao građani Europske Unije. Još je rjeđe da bi se netko izjasnio kao Europejac, dok je građanima Sjedinjenih Američkih Država biti Amerikanac sasvim prirodno (čak i pitanje ponosa), a tek u daljnjem razgovoru možemo saznati iz koje to savezne države neki pojedinac dolazi (npr. iz Texasa, Tennesseea, Colorada, ili iz neke druge)

Tome je moguće, možda, tražiti uzrok u činjenici što se američka nacionalna svijest gradila više od dvije stotine godina, čak i usprkos činjenici da je SAD poznata kao primateljica ljudi iz različitih kultura i rasa. To je poznati američki *melting – pot* iz čega je uspješno proizašao novi kulturni obrazac.

Jezik, kao ključni element identiteta svake pojedine države, pa tako i države članice i onih koje će to tek postati, Europskoj Uniji donosi cijeli niz poteškoća. Sasvim je razumljivo da ne postoji takav zajednički interes koji bi mogao natjerati članice da prepuste nacionalnu politiku vezanu uz svoj jezik na višu nadnacionalnu razinu. To dovodi do neotuđivog prava da svi jezici kojima se služe narodi u Europskoj Uniji moraju biti ravnopravni, tj. svi moraju imati mogućnost ravnopravnog govora svojim materinjim jezikom. U praksi, to znači da se svi službeni dokumenti Unije: ugovori, direktive, sudske odluke, smjernice, preporuke i sve ostalo, mora prevoditi na svih 25 jezika, s time da će se taj broj povećavati proširivanjem EU. Takav glomazni prevodilački aparat, koji se pokazao nužnim za opstanak EU, izuzetno produžuje proces odlučivanja u Europskoj Uniji. Tako primjerice, za donošenje jednog zakona na razini Unije, ako se poštuje procedura, (a često se govori kako je demokracija poštivanje procedure) treba proći dvije godine. Od te dvije godine, jedna godina odlazi na prevođenje.

Ako se EU nađe u nekoj kriznoj situaciji, u kojoj se mora donijeti neka brza odluka za koju nema vremena čekati cijelu proceduru, u svijetlu toga, postavlja se opravdano pitanje: je li u takvoj situaciji narušena demokratičnost, jedna od temeljnih proklamiranih vrijednosti EU? Mogući izlaz iz ove aporije, možda je u traženju jednog službenog jezika Unije, ali za sada ne postoji politička volja za takvim rješenjem. "Nacionalni egoizmi" kočuju mogućnost da, primjerice, engleski postane službenim jezikom, a i sama rasprava o tom pitanju dovodi u opasnost jedinstvo Europske Unije, građeno pedesetak godina. Netko je jednom prilikom rekao da bi jedan službeni jezik EU doveo do unificirane Europe, a unificirana Europa je pobjeda Hitlera, jer je to bio njegov politički koncept.

U raspravama se slični argumenti koriste kada se spominje kulturna različitost.

U nacrtu europskog ustava kao moto Unije se predlaže: "Ujedinjeni u raznolikosti" (Constitution for Europe; 2003.; str. 263).

Na temelju takvog zauzetog stava, smatram, zajednički identitet Europe moguće je postići isključivo poštujući činjenicu da su svi naši pojedinačni identiteti oni koji grade zajednički identitet, te je kontraproduktivno pokušati stvarati Europski identitet odozgo. Načelo supsidijarnosti tako dolazi do punog izražaja, i to kao pokušaj da sami građani Unije izravno participiraju u stvaranju svoga, pa tako i Europskoga identiteta.

Socijalni i individualni identitet

Identitet se definira kao biće, pojava ili svojstvo koje je jednako samome sebi. (Filipović, 1984.) Pojam identiteta u novovjekovnoj filozofiji, počevši od Descartesa, označava subjekt koji sebe određuje naspram objekta tj. naspram svih drugih koji ga okružuju ili na koje može misliti. Iako identitetom razotkrivamo socijalno-kulturne i sve ostale razlike prema drugima, sam identitet pojedinca nije nastao iz drugih. Razdioba na individualni identitet i socijalni identitet kojom pokušavamo razlučiti vlastito poimanje sebe od tuđih poimanja kakvi smo mi ili kakvi bi trebali biti, može nam uvelike pomoći u daljnjem osvjetljavanju i boljem razumijevanju teme identiteta. Hrvatska je kroz proces stabilizacije i pridruživanja i kroz različite druge oblike monitoringa neprekidno pod budnim okom europske politike. Svaki potez državne vlasti kao i civilnog sektora se "bilježi" i procjenjuje. U istoj poziciji nalazi se i Europska Unija na svjetskoj političkoj sceni jer, kao što znamo, ujedinjena Europa želi biti

ključni svjetski čimbenik. U interakciji, na osobnoj razini ili na razini državnih sistema, naši socijalni identiteti tj. nečije tuđe predodžbe o nama, do sada su bile temeljni izvor našeg identiteta. Naši socijalni identiteti, a istovremeno smo nosioci više raznih identiteta (klasnih, rasnih, konfesionalnih, profesionalnih, pa čak i spolnih, iako se može na prvi tren pomisliti da je to biološka datost) uvijek su naučeni, kroz socijalizaciju kojoj smo podređeni samom činjenicom života u nekoj socijalnoj sredini. Ipak, te naučene slike o nama samima nisu naš osobni odgovor na pitanje tko smo. Socijalizacija jest naša sudbina, pa ako se i ne rađamo kao *tabula rasa*, putem nje izgrađujemo predodžbu vlastite osobnosti, a koju zapravo nismo upoznali. Ako je i naše ime društveno dobiveni identitet, može li se uopće pristupiti temi identiteta bez socijalizacije? Duboko vjerujem da čovjek, sam po sebi nije jedno veliko ništa, koje tek postaje nešto životom u zajednici. Upravo otkrivanje toga što jesmo, najveća je sloboda koju nitko nikome ne bi smio niti pokušati sputavati. Čini mi se da je naše vlastito preispitivanje nas samih tko smo, ipak u potpunosti izostalo. Po tom pitanju, smatram da su građani Europske Unije nama vrlo bliski. Zato, glavni zadatak znanosti mogao bi biti upravo preispitivanje dosadašnje koncepcije našeg identiteta i promicanje individualnog identiteta, kao ključnog. Osobni identitet vidim kao preduvjet da bi se mogla ostvariti bilo koja kvalitetna socijalna uloga svakog od nas i to na razini svake pojedinačne osobe. Tako shvaćen identitet postaje sasvim privatno i intimno pitanje, koje ostaje u sferi politike upravo onoliko koliko bi dopustili da naš privatni život postane javan. Klasična društva možda su mogla polagati prava na jedinstvene socijalne identitete poput pripadanja klasnoj skupini, naciji, profesiji, vjeri ili drugo, no i oni su u procesu globalizacije doživjeli svoj preobražaj, a u vremenu postmoderne gotovo svi ovi identiteti su postali puno privatniji nego što su ikada prije bili. Socijalni identitet (kao nepromjenjiva ili teško promjenjiva realnost) za svoje izvorište koristi identifikaciju (kao proces do ostvarenja identiteta), dok osobni identitet kao svoju polazišnu točku ima subjekt koji je potpuno oslobođen svakog oblika socijalnog identiteta. Iako je teško naići na tako i toliko oslobođenog pojedinca, puno je lakše razumjeti da bez samospoznaje niti jedan drugi identitet nije prikaz stvarnog stanja stvari, već je to prikaz trenutnih odnosa centara moći koji koriste vjekovnu čovjekovu težnju za samoaktualizacijom u svoje svrhe. Štiteći svoju poziciju, često smo svjedoci kako su interesne grupacije u stanju potirati osobni identitet čak i onda kada ne dokidaju egzistenciju subjekta.

Identitet i moć

Identitet u svakodnevnoj komunikaciji može podrazumijevati skup elemenata, koje članovi neke socijalne grupe prihvaćaju kao svoja obilježja tj. putem kojih prepoznaju sebe kao članove neke šire društvene grupe, a u isto vrijeme se upravo po tim obilježjima razlikuju od neke druge socijalne grupe.

Sociološki gledano, kada razmatramo temu identiteta, prvenstveno se referiramo na pojam i strukture moći. Već spomenuti naučeni identiteti su u biti pokazatelji utjecaja koji su izvršeni nad nama. Identitet je, često višestoljetni, skup zapamćenih događaja sabranih u osobnost svake pojedine osobe. Upravo zato je identitet prvenstveno pitanje odnosa moći koji je vladao nekim prostorom. To je naročito dobro vidljivo u kriznim situacijama. Primjerice, u Domovinskom ratu, mladići iz Slavonije su išli braniti Dubrovnik, osjećajući da brane nešto svoje, iako mnogi od njih nikada prije tamo nisu bili. To je prikaz moć identiteta. Povijest je puna takvih situacija. Dobar primjer je i španjolski građanski rat, kada su ljudi, puni zanosa, iz cijelog svijeta, pa tako i iz cijele Europe, išli braniti ideju republike. Oni su bili spremni dati svoj život, dakle dopustiti i poništenje vlastitog postojanja u ime neke ideje. Zbog takve pokretačke snage koju identitet ima, osim što je pokazatelj moći, on je i sam po sebi moć, koja je poželjna svakoj vlasti i svakoj ideologiji i sve se one pokušavaju uplitati u tu sferu ljudskoga života. Stari Latini, koji su, moguće, po mnogo će mu bili znatno mudriji od nas, iako nisu imali atomsku bombu niti sve blagodati moderne civilizacije, u nasljeđe su nam ostavili misao da: "Prava vlast je ona vlast koja uči svoje građane kako vladati samim sobom." Ta misao je itekako primjenjiva i na današnje vrijeme. Ako ne znamo svoje "JA", kako možemo kvalitetno sudjelovati u nekom "MI"? Samo ako upoznemo sebe možemo

živjeti u široj socijalnoj sredini; tj. možemo živjeti u društvu ne poznavajući sebe, ali tek tako da smo pijuni u nečijoj vlasti ili ideologiji.

Zato, pravu vlast ima onaj koji može nametnuti zajednički identitet, jer onaj koji ima mogućnost stvaranja identiteta u nekoj socijalnoj grupi on ujedno ima i pravu vlast nad tom grupom.

Na pitanje, može li se osobni identitet uopće spoznati, znanost nam ne daje siguran odgovor. U biti, niti na jedno pitanje znanost ne može dati posve siguran odgovor; ona nam govori samo o većoj ili manjoj vjerojatnosti za neki proces ili događaj. Mi ne znamo hoće li sutra ujutro izaći Sunce, iako imamo bogato iskustvo i visoku vjerojatnost da će se upravo to dogoditi. Dakle, nema sigurnosti da je to nemoguće – doći do svog osobnog identiteta tj. postoji mogućnost da je to ipak moguće. Za tu mogućnost, smatram, vrijedi živjeti.

Autori knjige *Funky Business* na jednom mjestu znakovito kažu: "Primijetite da tehnologija, institucije i vrijednosti nisu ono što stvara Novi svijet. Promjene kojima smo trenutačno okruženi izazivaju pojedinci, koji više ne mogu podnijeti da im se govori što trebaju znati i raditi, kamo trebaju ići i što trebaju biti." (Ridderstråle Jonas i Nordsrö A. Kjell, 2002.)

Prikaz dvije razine identiteta

Društvena očekivanja

Osobna očekivanja

U ovom slikovitom prikazu suprotstavljenih očekivanja na svaku pojedinu osobu vidljivo je da je jaz između socijalnog i individualnog velik. Društvo pojedincu nudi osjećaj pripadnosti i sigurnosti, a za uzvrat traži odanost, a ponekad i život, kao što to je vidljivo na slici lijevo, gdje Uncle Sam, kao simbol državnosti, poziva ljude da se pridruže američkoj vojsci u borbi za određene ciljeve.

Desna slika (Izvor: Ridderstråle, Jonas i Nordsrö A. Kjell; 2002.) nam prikazuje izravni poziv da se upozna sebe i da se živi u skladu s tim, a istovremeno su uklonjeni svi društveni simboli. U objema situacijama koje predstavljaju ove slike traži se osobni angažman svakog pojedinca, a razlika je jedino u ciljevima za koji se taj angažman koristi.

Poimanje osobnog identiteta kao primarnog u odnosu na sve ostale vrste identiteta te uloga u socijalnoj sredini koje neki subjekt može imati, Stuart Hall u radu *Pitanje kulturnog identiteta (The question of cultural identity, 1992.)* tumači kao tipični stav razdoblja prosvjetiteljstva. (Haralambos, 2002.) Iako je misao: "*Spoznaj samoga sebe.*" kao kategorički imperativ bila prisutna još u Staroj Grčkoj, stav prema takvom shvaćanju svijeta kroz povijest se mijenjao, od potpunog odbacivanja do prihvaćanja u cijelosti. Danas, kada ponovno preispitujemo što to identitet za nas znači, vjerujem da je odgovor na ovo pitanje već u nama.

LITERATURA

- 1) ***Prijedlog nacrtu Europskog Ustava
Luxemburg: Office for Official Publication of the European Communities, 2003
- 2) Castells, Manuel (2002.) *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing
- 3) Castells, Manuel (2003.) *Kraj tisućljeća*. Zagreb: Golden marketing
- 4) Filipović, Vladimir (1984.) *Filozofski rječnik*. Zagreb: NZMH
- 5) Haralambos, Michael (2002.) *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing
- 6) Kalanj, Rade (2003) *Zov identiteta kao prijeporno znanstveno pitanje*. *Socijalna ekologija* 12 (1-2): 47-68
- 7) Kale, Eduard (1999.) *Hrvatski kulturni i politički identitet*. Osijek-Zagreb-Split: Panliber
- 8) Korunić, Petar (2002.) *Nacija i nacionalni identitet*. *Historijski zbornik LV* (2002): 65-112
- 9) Kraus, Wolfgang (2000.) *Budućnost Europe*. Osijek-Zagreb-Split: Panliber
- 10) Maurič, Ervin (1994.) *Europski novi identitet*. *Društvena istraživanja* 14 (6): 695-701
- 11) Mihelj, Sabina (2001.) *Identiteti i globalizacija – mitovi i realnost*. *Revija za sociologiju* 32 (3-4): 147-154
- 12) Pinder, John (2001.) *The European Union*. Oxford University Press: New York
- 13) Ridderstråle, Jonas i Nordsrö A. Kjell (2002.) *Funky Business*. Zagreb: Differo

Ivor Altaras Penda,

B.A., Sociology and Philosophy

Postgraduate Course "Croatia and Europe" at the Faculty of Political Science, Zagreb

ivor.altaras@zg.htnet.hr

IDENTITY AS A PERSONAL MATTER

Summary

Identity is an issue that has again become highly relevant in a globalised society ruled by globalised relations. The change of the wider social paradigm has produced radical changes in the identification of personal identity, resulting in a crisis in the perception of affiliation as an essential determinant of identity. In the author's view, the solution is to be sought in the self-understanding of one's personality, one's thinking and actions, which is realised in the social reality, a reality which is at the same time crucially shaped by that self-understanding. If this is lacking, the social identification of an individual with any group (gender, religious, cultural, class, professional, national, supranational etc.) becomes a major concern of various ideologies. The construction of identity as a subjective category makes possible the understanding of the social context in which the subject exists, and the development of the society at large is based on the subject's free consciousness and will. The role of societal influence on the creation of identity is seen in securing conditions to all for the realisation of this identity and of support to all in order to achieve the ultimate realisation of their potentials. Individual, and hence also social progress, becomes thus the natural consequence of the fundamental freedom of the search for, and possibly discovery of, the reply to the question contained in the notion of identity – who are we, do we differ from others and, if so, in what

way. Even if not providing the answers to these questions, science plays a functional part in the attempts to find them.

Key words: European Union, identity, identification, the individual, progress